

АКТУАЛЬНА ТЕМА ACTUAL SUBJECT

УДК 001.89:910.1]:001.32(477)ІГНАНУ"2023"(045)

[https://doi.org/
10.15407/ugz2024.01.003](https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.003)

| Маруняк Є. О., ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6743-6883>,

| Чехній В. М., ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1430-9175>

Інститут географії Національної академії наук України, Київ

Наукові здобутки співробітників Інституту географії НАН України у 2023 році

Метою публікації є висвітлення основних наукових напрацювань Інституту географії НАН України за науководослідними роботами, проведеними у 2023 р. Особливу увагу приділено питанням відновлення та розвитку регіонів та громад у воєнний та повоєнний період.

Ключові слова: географія, методологія, методи, рекомендації, наслідки російської агресії проти України.

UDC 001.89:910.1]:001.32(477)ІГНАНУ"2023"(045)

| Maruniak, Eu. O., ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6743-6883>,

| Chekhni, V. M., ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1430-9175>

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Scientific Achievements of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2023

The publication aims to highlight the main scientific achievements of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine on research work conducted in 2023. Particular attention has been paid to the restoration and development of regions and communities during the war and post-war period.

Keywords: geography, methodology, methods, recommendations, Russian aggression against Ukraine, restoration, development.

У 2023 р., як і в попередньому, розвиток суспільства і науки в Україні відбувався в умовах військового стану, численних ризиків та загроз й суттєвої невизначеності.

В Інституті географії продовжились дослідження, спрямовані на оцінювання наслідків російської агресії для суспільства та природи України, пріоритетних принципів планування територій по завершенню війни та аналізу довоєнної ситуації, що визначала розвиток міст та сільської місцевості України. Особливу увагу приділено аналізу наслідків катастрофи, спричиненої підривом Каховської ГЕС, зокрема геоморфологічним наслідкам руйнування греблі.

Серед основних заходів, проведених у 2023 р., — онлайн форум в рамках глобальної ініціативи Міжнародного географічного союзу "GeoNight" — "Geography for Society: wartime and beyond," під час якого було обговорено роль географічної науки з точки зору експертної підтримки прийняття управлінських рішень, підтримки освітніх програм, функцій географії як світоглядної науки, що визначає суспільну свідомість, забезпечує основу для розвитку багатьох галузей економіки та сталого просторового розвитку.

Також у співпраці з Комітетом з просторової економіки та регіонального планування Польської академії наук, та в рамках конференції «Географічна наука та освіта: перспективи та інновації», було проведено засідання експертної платформи з питань просторового розвитку, у фокусі якого були проблеми просторового планування в Україні та Польщі, а також реалізація регіональної політики в контексті мереж і потоків глобальної економіки.

Також науковці Інституту брали участь у стипендіальних програмах Польщі, Словаччини і Німеччини, спрямованих на підтримку досліджень під час війни.

У 2023 р. Інститут проводив дослідження за 10 науководослідними роботами.

Відповідно до договору НФДУ у межах конкурсу 2022.01 «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» «**Геоінформаційна система з просторового оцінювання деградації довкілля України внаслідок російської агресії**» було здійснено аналіз зарубіжного і національного досвіду оцінювання впливів на довкілля і втрат екосистемних послуг. Проведено типізацію наслідків

російської агресії для екосистем. Обґрунтовано використання ГІС-технологій для оцінювання втрат якості компонентів довкілля України. Проведено опис наборів первинних даних.

Проаналізовано доступні на сьогодні зарубіжні й вітчизняні підходи та методики в сфері оцінювання впливів на довкілля, визначено їхні переваги й недоліки, обґрунтовано доцільність їх використання при розробленні інтегрального ГІС-продукту для просторового оцінювання деградації довкілля України. Виявлено особливості підходів до типізації впливів на навколишнє природне середовище і розкрито їхні особливості. У розвиток проаналізованих підходів запропоновано бальну оцінку збитків, завданих воєнними діями та здатності біотопів до відновлення за 9-ма показниками.

Опрацьовано методологію розроблення ГІС для потреб оцінювання впливоросійської агресії на довкілля, що передбачає насамперед створення базового прототипу ГІС НРА (геоінформаційної системи наслідків російської агресії для довкілля). У її основу було покладено попередні напрацювання фахівців Інституту географії, апробовані на основі прототипа АтІС (атласних інформаційних систем) потенційних загроз (чл.-кор. НАН України Є. О. Маруняк, акад. НАН України Я. П. Дідух, С. А. Лісовський, А. А. Куземко, М. В. Савенець, В. М. Чехній, А. В. Орещенко та ін.).

За Цільовим науковим проєктом НАН України «**Сільське населення України в умовах трансформаційних змін і військової агресії росії (1959–2022 рр.)**» було виявлено особливості просторових змін у розміщенні сільського населення України та його динаміки з 1959 р. до 2022 р. Підготовлено серію карт, що відображають зміни густоти сільських поселень і чисельності сільського населення за такі періоди: 1970–1959, 1990–1970, 2022–1970 рр., а також зміни потенціалу сільського населення на 1970, 1979, 1989, 2001, 2022 рр. Усі картографічні продукти, що відображають вказані зміни характеристик сільського населення, розроблено вперше (акад. НАН України Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський, А. І. Бочковська, К. А. Поливач, В. С. Чабанюк, С. О. Санталова, О. М. Лейберюк, В. І. Подвойська, М. М. Вишня).

За іншою відомчою тематикою, затвердженою Президією НАН України:

За темою «**Міська мережа України: зріз історичних змін і їх картографування з метою підвищення ефективності регіонального розвитку**» вперше було проаналізовано тенденції змін в мережі поселень України, визначено історико-генетичні типи міст і міських поселень за змінами їхньої людності за останні 125 років, здійснено типізацію регіонів України за змінами в сільському населенні. Основні результати опубліковано в тематичному атласі «Мережа поселень України (формування та розвиток)» і монографії «Мережа поселень України (картографічний аналіз розвитку)» (акад. НАН України Л. Г. Руденко, А. І. Бочковська, О. М. Лейберюк, К. А. Поливач, С. О. Санталова та ін.) [1, 2].

За темою «**Методологія ландшафтознавчого забезпечення просторового планування в Україні**» було розроблено концепцію інтеграції ландшафтознавчої інфор-

мації в документи просторового планування України, що заснована на ландшафтознавчих та ландшафтно-екологічних методичних підходах до аналізу і оцінювання території різного рівня. Розроблено єдину схему для забезпечення аналізу взаємозв'язку ландшафтознавчої інформації на різних рівнях просторового планування (О. Г. Голубцов, В. М. Чехній, Л. Ю. Сорокіна, Л. М. Тимуляк та ін.) [3, 4].

За темою «**Геоморфогенез урбанізованої природно-антропогенної системи м. Києва у поствоєнний період**» було обґрунтовано класифікацію, методику дослідження та проведено оцінку впливу ендодинамічних чинників геоморфогенезу на функціонування урбанізованої природно-антропогенної геоморфосистеми м. Києва. Оцінено вплив антропогенного чинника на динаміку та інтенсивність прояву екзогенних процесів різних груп. Обґрунтовано класифікацію та досліджено морфологічні і морфометричні характеристики форм белігеративного рельєфу території м. Києва, визначено їхній вплив на розвиток міста (Р. О. Спиця, О. Б. Багмет, А. В. Матошко, Є. О. Мирижук та ін.).

За темою «**Методологія поетапних реконструкцій природних умов рівнинної території України у четвертинному періоді та її реалізація в геоінформаційній системі**» було відтворено палеогеографічні обстановки плейстоцену і голоцену в межах модельних регіонів території України. Оцінено вплив глобальних подій, регіональних та місцевих чинників, на розвиток окремих компонентів природи України у четвертинному періоді. Уточнено кореляцію палеогеографічних і археологічних даних. (Ж. М. Матвіїшина, А. С. Івченко, С. П. Дорошкевич, С. П. Кармазиненко, А. С. Кушнір) [5].

За темою «**Функціональна структуризація території України та її зміни в умовах російської військової інтервенції**» було досліджено особливості і динаміку розвитку господарських центрів України, здійснено їхню типізацію та визначено напрями розвитку для кожного із типів у довоєнний період. На прикладі модельних регіонів виявлено зміни в спеціалізації сільського господарства районів, що відбулися впродовж трьох попередніх десятиліть, здійснено відповідне коригування сільськогосподарського зонування (Г. П. Підгрушний, В. П. Нагірна, Н. І. Провотар, А. В. Марущинець, Л. Ю. Шабашова, М. Д. Бикова) [6].

За темою «**Методологія забезпечення розвитку територіальних громад на засадах просторової справедливості**» було обґрунтовано систему індикаторів, що визначають справедливість просторового розвитку територій та підходи їхньої репрезентації в регіональній та секторальних політиках. Методику дослідження скориговано з урахуванням викликів збройної агресії росії та планування повоєнної відбудови (С. А. Лісовський, чл.-кор. НАН України Є. О. Маруняк, І. В. Гукалова, А. А. Мозговий, С. А. Покляцький та ін.) [7, 8, 9].

За договором з Інститутом історії та культури Східної Європи імені Лейбніца (GWZO) «**Сталі та високоефективні освітні пропозиції мережі Лейбніца у Східній Європі щодо війни проти України**» було підготовлено електронний навчальний курс «Україна. Історія та сьогодення європейської держави», що надає базові знання про Україну та її історію. У курсі подано географічні дані, інформацію

про населення та форму державного правління України. У ньому також розглянуто найважливіші історичні, політичні та міжнародно-правові питання, пов'язані з Україною, зокрема в контексті повномасштабного вторгнення росії. Для ефективної роботи з курсом активно задіяно інтерактивні елементи, передбачено пізнавальні вікторини та ігри (акад. НАН України Л. Г. Руденко, О. М. Лейберюк, В. І. Подвойська).

За договором з громадською організацією «Всеукраїнська аерогеодезична асоціація» «Збір наукових напрацювань, текстів, статей та картографічних матеріалів для подальшого наповнення геоінформаційної бази даних, в рамках реалізації проекту створення дослідницького та природоохоронного центру» було опрацьовано та передано до Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника матеріали, напрацьовані у відділі ландшафтознавства: копії звітів з науково-дослідних робіт, публікації, ландшафтні, ландшафтно-геохімічні та ландшафтно-прикладні карти зони відчуження Чорнобильської АЕС (Л. Ю. Сорокіна, М. Ф. Петров, В. М. Чехній).

Протягом 2023 р. співробітниками Інституту було отримано свідоцтва про державну реєстрацію права інтелектуальної власності на такі об'єкти: збірка картографічних творів «Динаміка суцільної забудови урбанізованих територій найбільших агломерацій України» (А. В. Марущинець, Г. П. Підгрушний); збірка картографічних творів «Просторові особливості розвитку Київського метрополісного регіону: виміри поліцентричності» (В. С. Дудін, Г. П. Підгрушний, Н. І. Провотар, К. В. Мезенцев); веб-орієнтований ПС-застосунок «Палеоґрунтознавчі дослідження природи голоцену в межах території України» (А. С. Кушнір, О. М. Лейберюк, В. М. Швайко); база даних "Paleopedology research of the nature of the Holocene within the territory of Ukraine" (А. С. Кушнір, О. М. Лейберюк, В. М. Швайко).

Протягом 2023 р. Інститут географії НАН України був співорганізатором міжнародних науково-практичних

конференцій, а саме: "Geography for Society: wartime and beyond," «Українська географія у викликах війни» та «Географічна наука та освіта: перспективи й інновації», присвячених проблемам розвитку географічної науки, освіти та практики, зокрема у контексті повномасштабного вторгнення росії [10]. Також в Інституті було проведено науковий семінар «Геоінформаційні технології у географічних дослідженнях», в рамках роботи якого було розглянуто потенціал геоінформаційних технологій в сучасних географічних дослідженнях. Детальніше про ці заходи — на офіційних веб-сторінках НАН України та Інституту географії НАН України: <https://www.nas.gov.ua/ua/pages/default.aspx> та <https://igu.org.ua/>

У 2023 р. за участі науковців Інституту підготовлено та вийшли в світ такі видання:

1. *Мережа поселень України (формування і розвиток)*. Атлас. За ред. Л. Г. Руденка. К.: Ін-т географії НАН України, 2023. 36 с.

2. Maruniak, Eu., & Lisovskyi, S. (Eds.) (2023). *Ukrainian cities: sustainable development on the eve of full-scale Russian aggression*. Euro-Expert. Varna. 205 p.

3. *Формування і розвиток мережі поселень України (картографічний аналіз)*. За ред. Л. Г. Руденка. К.: Ін-т географії НАН України, 2023. 160 с.

4. *Василь Сергійович Давидчук. Теорія і практика ландшафтознавства*. Ландшафтна радіоекологія. Зібрання наукових праць. У 2-х т. Т. 1: Теорія, методи, результати ландшафтних досліджень. Упоряд. М. Ф. Петров, Л. Ю. Сорокіна та інші. К.: Ін-т географії НАН України, 2023. 488 с. Т. 2: Ландшафтна радіоекологія. Упоряд.: М. Ф. Петров, Л. Ю. Сорокіна та ін. К.: Ін-т географії НАН України, 2023. 740 с.

5. *Формування метрополісних регіонів України: досвід Києва*. Моногр. За ред. Г. Підгрушного та Н. Провотар. К.: Ін-т географії НАН України, 2023. 209 с.

Література [References]

1. Polyvach, K. A. (2023). *Concept of Creating of an Electronic Atlas "Ukraine. Cultural and Landscape Heritage."* Ukr. Geogr. Zh. No. 4: 53–6. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.04.053>
[Поливач К. А. Концепція створення електронного атласу «Україна. культурно-ландшафтна спадщина». Укр. геогр. журн. 2023. № 4. С. 53–63. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.04.053>]
2. Rudenko, L. H., Bochkovska, A. I., Polyvach, K. A., & Santalova, S. O. (2023). *Socio-Geographical Factors of the Formation of Ukraine's Urban Network (1897–2022)*. Ukr. Geogr. Zh. No. 2. 25–34. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.02.025>
[Руденко Л. Г., Бочковська А. І., Поливач К. А., Санталова С. О. Суспільно-географічні чинники формування міської мережі України (1897–2022 рр.). Укр. геогр. журн. 2023. № 2. С. 25–34. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.02.025>]
3. Golubtsov, O. G. (2023). *Legislative Environmental Requirements in Landscape Planning in Ukraine*. Ukr. Geogr. Zh. No. 4: 3–16. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.04.003>
[Голубцов О. Г. Екологічні вимоги у ландшафтному плануванні в Україні. Укр. геогр. журн. 2023. № 4. С. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.04.003>]
4. Ivanenko, I. B., Ivanenko, Ie. I. (2023). *Management of the Nature Reserve Fund of Ukraine Territories Without Special Administration (Landscape Reserve ("Zakasnyk") of National Importance "Kozynskyi" Case Study)*. Ukr. Geogr. Zh. No. 4. 17–25. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.04.017>
[Іваненко І. Б., Іваненко Є. І. Менеджмент територій природно-заповідного фонду України без спеціальної адміністрації (на прикладі ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Козинський»). Укр. геогр. журн. 2023. № 4. С. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.04.017>]

5. Matviishyna, Zh. M. (2023). *The Main Directions of Paleogeographic Research of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Ukr. Geogr. Zh. No. 1. 7–14. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.007>
[Матвіїшина Ж. М. Основні напрями палеогеографічних досліджень Інституту географії НАН України. Укр. геогр. журн. 2023. № 1. С. 7–14. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.007>]
6. Pidgrushnyi, G. P., Provotar, N. I., & Dudin, V. S. (2023). *Spatial Characteristics of the Kyiv Metropolitan Region Development: the Dimensions of Polycentricity*. Ukr. Geogr. Zh. No. 1. 23–34. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.023>
[Підгрушний Г. П., Провотар Н. І., Дудін В. С. Просторові особливості розвитку Київського метрополісного регіону: виміри поліцентричності. Укр. геогр. журн. 2023. № 1. С. 23–34. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.023>]
7. Maruniak, Eu. O., Lazhnik, V. Y., & Puhach, S. O. (2023). *Spatial Differentiation of Commodity Trade Between Ukraine and the EU*. In Ukr. Geogr. Zh. No. 2. 13–24. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.02.013>
[Маруняк Є. О., Лажнік В. Й., Пугач С. О. Просторова диференціація товарної торгівлі України з країнами ЄС. Укр. геогр. журн. 2023. № 2. С. 13–24. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.02.013>]
8. Gukalova, I. V. (2023). *Demographic and Social Factors of Rural Development in Ukraine: Trends in Change*. Ukr. Geogr. Zh. No. 2. 35–47. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.02.035>
[Гукалова І. В. Демографічні та соціальні чинники розвитку сільської місцевості в Україні: тенденції змін. Укр. геогр. журн. 2023. № 2. С. 35–47. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.02.035>]
9. Mozghoviy, A. A. (2023). *Geoconflictological Approach in Research of Russian-Ukrainian War*. Ukr. Geogr. Zh. No. 3. 12–22. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.012>
[Мозговий А. А. Геоконфліктологічний підхід у дослідженні російсько-української війни. Укр. геогр. журн. 2023. № 3. С. 12–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.012>]
10. Dronova, O. L., Maruniak, Eu. O., Rudenko, L. H., & Topchiyev, O. G. (2023). *The Image and Mission of Geographical Science in Ukraine*. Ukr. Geogr. Zh. No. 3. 3–11. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.003>
[Дронова О. Л., Маруняк Є. О., Руденко Л. Г., Топчієв О. Г. Імідж і місія географічної науки в Україні. Укр. геогр. журн. 2023. № 3. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.003>]

Стаття надійшла до редакції 05.03.2024

Для цитування

Маруняк Є. О., Чехній В. М. Наукові здобутки співробітників Інституту географії НАН України у 2023 році. Укр. геогр. журн. 2024. № 1. С. 3–6. [Українською мовою]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.003>

Maruniak, Eu. O., Chekhniy, V. M. (2024). *Scientific Achievements of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2023*. Ukr. Geogr. Zh. No. 4: 3–6. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.003>